

UOT: 339.5, 339.54

KORONAVİRUS PANDEMİYASININ KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARI İXRACINA TƏSİRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Ramil Zahid oğlu Hüseyn, i.ü.e.d.

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi
e-mail: ramilzhuseyn@gmail.com

Rəşad Faiq oğlu Hüseynov, i.ü.f.d.

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi
e-mail: rashad1.huseynov@gmail.com

Xülasə

Yeni növ koronavirus pandemiyasının təsiri nəticəsində Azərbaycanın qeyri-neft ixracı 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə faktiki qiymətlərlə 5,3 faiz azalsa da, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı sabit qalmışdır. Təhlillər zamanı aydın olur ki, pandemiyanın yaratdığı böhranda kənd təsərrüfatı sektoru dayanıqlılıq göstərmiş və bunun nəticəsində ixracda cüzi də olsa, artım qeydə alınmışdır. Bundan başqa, 2020-ci ildə Azərbaycanın kənd təsərrüfatı ixracı üçün ən böyük təhdidlərdən biri Rusiya bazarından asılılıq olmuşdur. Bu məqalədə koronavirus pandemiyasının yaratdığı böhranın kənd təsərrüfatı məhsulları ixracına təsiri qiymətləndirilir, postpandemiya dövründə ixracın artırılması və şaxələndirilməsi ilə bağlı müvafiq təkliflər verilir.

***Açar sözlər:** koronavirus pandemiyası, kənd təsərrüfatı, meyvə-tərəvəz, rəqabətqabiliyyətli məhsul, ixrac.*

Giriş

Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yaratdığı böhran nəticəsində dünyanın əksər ölkələrinin iqtisadiyyatında olduğu kimi, Azərbaycan iqtisadiyyatında da tənəzzül müşahidə olunmuşdur. 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) 4,3 faiz, xarici ticarət dövriyyəsi faktiki qiymətlərlə 26,8 faiz, real ifadədə 21,9 faiz, o cümlədən ixrac faktiki qiymətlərlə 30,6 faiz, real ifadədə 12 faiz azalmışdır. Belə ki, 2020-ci ildə ölkənin xarici ticarət dövriyyəsi 24.2 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Ticarət dövriyyəsinin 13.5 milyard dollarını və ya 55,7 faizini ölkədən ixrac olunmuş məhsulların, 1.1 milyard dollarını (44,3 faizini) isə idxal məhsullarının dəyəri təşkil etmişdir (4; 7). 2020-ci ildə qeyri-neft-qaz məhsullarının ixracı əvvəlki illə müqayisədə faktiki qiymətlərlə 5,3 faiz azalmışdır.

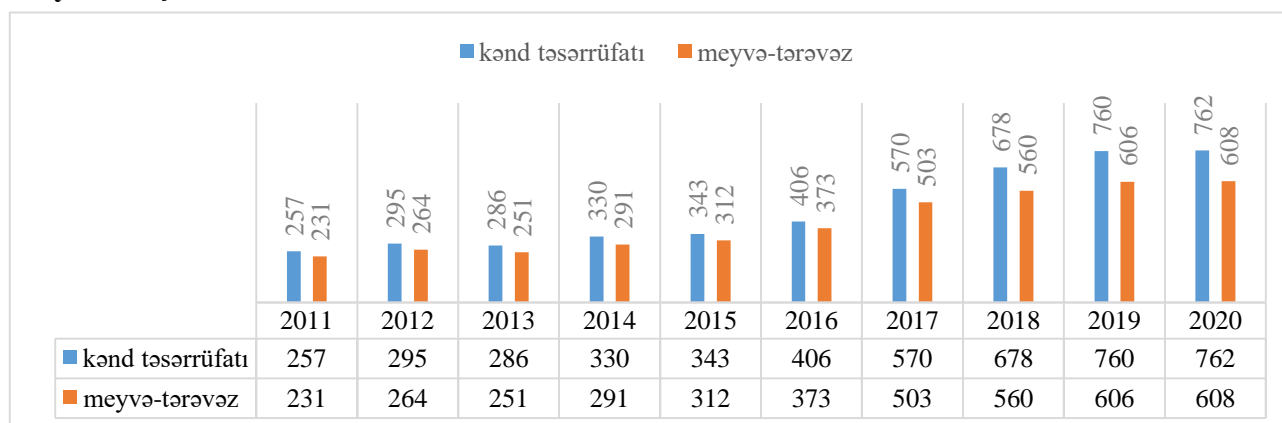
Koronavirus pandemiyası 2020-ci ildə qeyri-neft ixracına mənfi yöndə təsir etsə də, bu müddətə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı 0,3 faiz artmışdır (2). Məhz bu məqalədə də koronavirus

pandemiyası şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı təhlil edilir. Müəlliflər deskriptiv statistika və sorğulardan istifadə etməklə təhlillər aparmışlar. Bu istiqamətdə son 10 ilin statistik rəqəmlərinin təhlilini apararaq və eyni zamanda meyvə-tərəvəz ixracatçıları arasında keçirdikləri sorğunun nəticələrindən çıxış edərək koronavirus pandemiyasının Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları ixracına təsirini qiymətləndirmişlər. Xüsusən də məqalədə kənd təsərrüfatı ixracında əsas paya sahib olan pomidor, pambıq mahlıçı, qabığı təmizlənmiş meşə fındığı və xurma ilə bağlı geniş təhlillər aparılmışdır. Həmçinin məqalədə postpandemiya dövründə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac bazarlarının şaxələndirilməsi ilə bağlı müvafiq təkliflər də verilir.

1. Kənd təsərrüfatı məhsulları ixracının mövcud vəziyyəti

2016-cı ilin 6 dekabr tarixində təsdiqlənən “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” ixracın artırılması məsələsi ilə bağlı konkret tədbirləri özündə ehtiva edir (1). Yol Xəritəsinin icra edildiyi 2016-2020-ci illər ərzində kənd təsərrüfatında dinamik inkişaf təmin edilmiş, hətta koronavirus pandemiyası zamanı ölkədə ÜDM-nin 4,3 faizlik azalması fonunda kənd təsərrüfatı sektorunda 2 faizlik artım qeydə alınmışdır (4; 7). Həmçinin 2016-cı ildən etibarən ixracın artırılması istiqamətindəki fəaliyyət dərinləşdirilmiş və bu müddətdə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı 88 faiz artaraq dəyər ifadəsində 406 milyon ABŞ dollarından 762 milyon ABŞ dollarına çatmışdır. Qeyd edilən müddətdə ixracın artırılmasını stimullaşdırmaq üçün bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarına (nar, xurma və s.) ixrac təşviqi ödənilməyə başlanmışdır. Ümumilikdə “ixrac təşviqinin geri ödənilməsi” mexanizminin tətbiq edildiyi müddət ərzində ixracatçılara 27 milyon manatadək ixrac təşviqi ödənilmişdir (*bu məbləğin 9,6 milyon manatı 2020-ci ildə verilmişdir*) (9; 11). Görülən dövlət dəstəyi təbirləri son illər qeyri-neft ixracının, o cümlədən onun mühüm bir hissəsini təşkil edən kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının dinamik artmasına xidmət etsə də, 2020-ci ilin əvvəlindən etibarən koronavirus pandemiyasının dünya iqtisadiyyatında yaratdığı böhran Azərbaycanın ixracına təsirsiz ötürməmişdir. 2020-ci ildə Azərbaycandan ixrac olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmi 762 milyon ABŞ dolları olmaqla 2011-ci ilə nəzərən 3 dəfə, 2016-cı ilə nəzərən 88 faiz, 2019-cu ilə müqayisədə isə 0,3 faiz artmışdır.

Diaqram 1. 2011-2020-ci illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac dinamikası, milyon ABŞ dolları

Mənbə: (3; 5; 7)

2020-ci il ərzində 2019-cu ilin eyni dövrü ilə müqayisədə kartof ixracı 31,7 faiz, pambıq lifi 13,2 faiz artmış, təzə meyvə ixracı 10,5 faiz, təzə tərəvəz 1,2 faiz, tütün 26,1 faiz, çay 9,9 faiz, təbii üzüm şərabları və üzüm suslosu 57,3 faiz azalmışdır (7).

Qeyd edək ki, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı ixracının mühüm hissəsi meyvə-tərəvəzdən ibarətdir. Belə ki, 2020-ci ildə kənd təsərrüfatı ixracının 79,8 faizi meyvə-tərəvəzdən ibarət olmuşdur. Ümumiyyətlə, 2011-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə meyvə-tərəvəz ixracı 2,6 dəfə artmışdır. 2020-ci ildə meyvə-tərəvəz ixracı 608 milyon ABŞ dolları təşkil etmiş və qeyri-neft sektoru üzrə ixracda 32,8 faizlik paya sahib olmuşdur. Hazırda heyvandarlıq məhsullarının ixracı az olsa da, işğaldan azad olunmuş ərazilərin təsərrüfat dövrüyyəsinə qaytarılması ilə bu sahədə istehsalın və müvafiq olaraq da ixracın artımını proqnozlaşdırıla bilər.

2. Kənd təsərrüfatı üzrə ixracda əsas payı olan məhsullar

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarının təhlili göstərir ki, 2020-ci ildə qeyri-neft sektoru üzrə ən çox ixrac olunan 5 məhsuldan 4-ü kənd təsərrüfatı sektoruna aiddir. Belə ki, 2020-ci ildə 201 milyon ABŞ dolları dəyərində pomidor, 132 milyon ABŞ dolları dəyərində pambıq mahlıçı, 114 milyon ABŞ dolları dəyərində qabığı təmizlənmiş meşə fındığı və 92 milyon ABŞ dolları dəyərində xurma ixrac olunmuşdur.

Cədvəl 1. 2020-ci ildə qeyri-neft sektoru üzrə ən çox ixrac edilən mallar*

Malların kodu	Malların adı	Ölçü vahidi	İxrac	
			Miqdarı	Məbləği, min ABŞ dolları
710812	Qızıl	kq	4435,97	205577,52
070200	Tomat, təzə və ya soyudulmuş	ton	187539,38	201353,53
520100	Pambıq lifi, daranmaya məruz qalmamış	ton	97578,15	131930,21
080222	Qabığı təmizlənmiş meşə fındığı	ton	17867,44	113588,07
081070	Xurma, təzə	ton	125771,8	91586,68

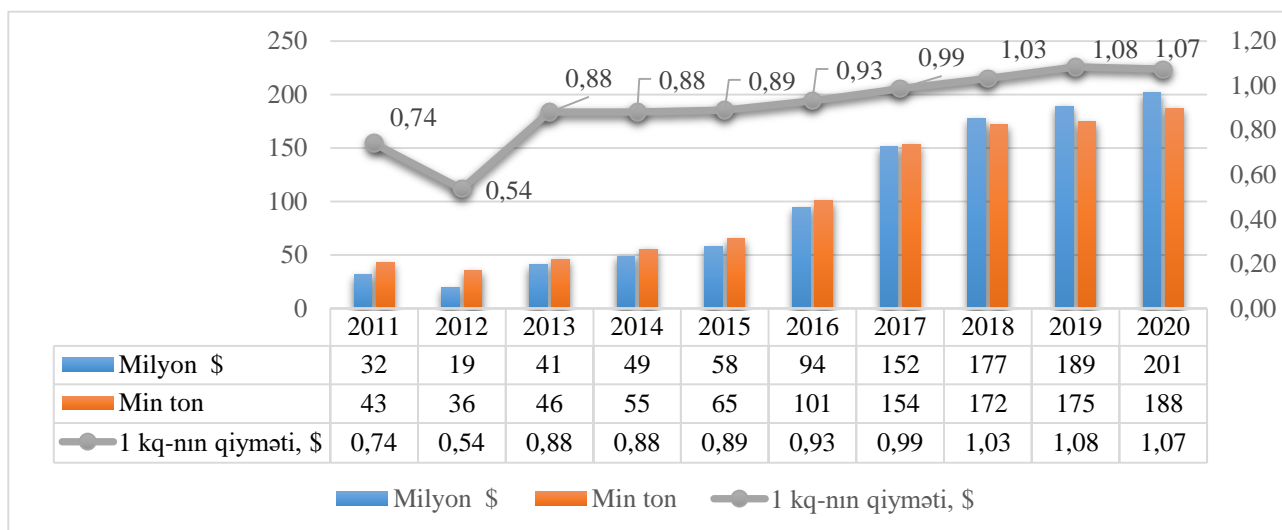
*Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

2019-cu ildə müqayisədə 2020-ci ildə pomidor ixracı 6,4 faiz, pambıq mahlıçı ixracı 7,8 faiz artmış, qabığı təmizlənmiş meşə fındığı ixracı 8,5 faiz, xurma ixracı 12,5 faiz azalmışdır. 2020-ci ildə sözügedən 4 məhsul Azərbaycanın cəmi kənd təsərrüfatı ixracının 71 faizini təşkil etmişdir.

2.1. Azərbaycandan pomidor ixracının təhlili

Son 10 ildə Azərbaycandan pomidor ixracı dinamik olaraq artmış və ölkəmiz dünya üzrə pomidor ixracatçıları arasında 11-ci yerə qədər yüksəlmişdir(16). Belə ki, 2011-ci ildə Azərbaycandan 32 milyon ABŞ dolları dəyərində pomidor ixrac olunduğu halda, 2020-ci ildə bu ixrac dəyər ifadəsində 6,3 dəfə artaraq 201 milyon ABŞ dollarına çatmışdır(5;7). 2020-ci ildə Azərbaycan tarixində həm həcm, həm də dəyər baxımından ən çox pomidor ixracı reallaşdırılmışdır.

Diaqram 2. 2011-2020-ci illərdə pomidor (HS kodu 070200) ixracı

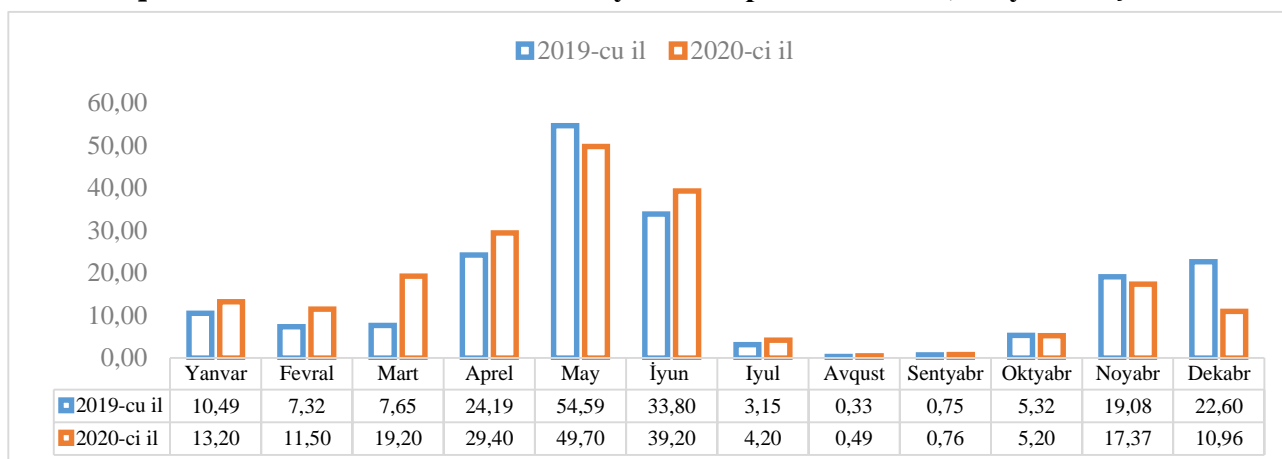

Mənbə: (3; 7; 8)

Araşdırmamız göstərmişdir ki, Azərbaycan pomidoru əsasən Rusiya Federasiyasına ixrac edilir. Belə ki, Azərbaycandan ixrac edilən pomidorun 2015-ci ildə 99,9 faizi, 2016-cı ildə isə 99,7 faizi, 2017-ci ildə də 99,7 faizi, 2018-ci 99,4 faizi, 2019-cu ildə 99,6 faizi və 2020-ci ildə 98 faizi Rusiya bazarlarında realizə olunmuşdur. 2017-ci ildən etibarən Azərbaycan Mərakeş və Çini qabaqlayaraq Rusiyaya pomidor ixrac edən ölkələrin siyahısında liderliyə yüksəlmişdir və sonrakı 3 ildə də mövqeyini qorumuşdur. Yəni 2017-ci ildə Rusiyanın idxal etdiyi pomidorun 27,8 faizi, 2018-ci ildə 28 faizi, 2019-cu ildə 29,7 faizi Azərbaycanın payına düşmüşdür (13).

Burada xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, 2020-ci ildə pomidor ixracı həm dəyər, həm də həcm baxımından artmış və Azərbaycan bu sahədə Rusiya bazarında mövqeyini möhkəmlətməmişdir. Ümumiyyətlə, 2020-ci il ərzindəki qeyri-neft ixracının 10,9 faizini, meyvə-tərəvəz ixracının isə 33 faizini pomidor təşkil etmişdir. Pomidor ixracına aylar üzrə nəzər saldıqda isə aydın olur ki, əsas ixracat may və iyun aylarında reallaşdırılır. Aylar üzrə ixracat məlumatları onu göstərir ki, pomidor ixracatında əsas paya istixanalar malikdir. Avqust və sentyabr aylarında isə pomidor ixracı minimum səviyyədə olur.

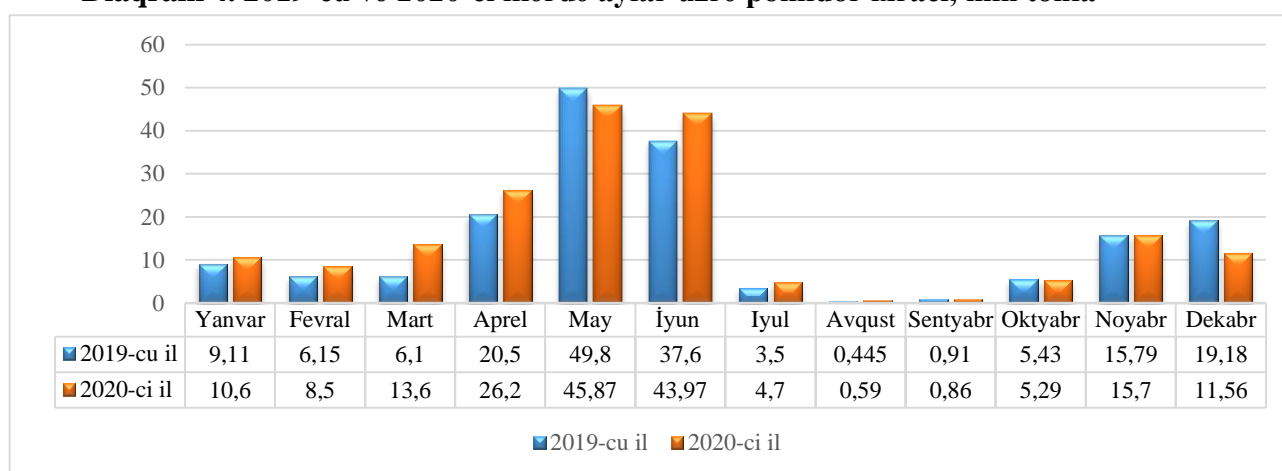
Diaqram 3. 2019-cu və 2020-ci illərdə aylar üzrə pomidor ixracı, milyon ABŞ dolları ilə

Mənbə: (3; 5; 7)

Koronavirus pandemiyasının pomidor ixracına təsirinə gəlinəcə, qeyd etməliyik ki, 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ilin birinci rübündə pomidor ixracı artmışdır. 2020-ci ilin may ayında 2019-cu ilin müvafiq ayı ilə müqayisədə pomidor ixracında 9 faizlik azalma olsa da, iyun ayında artım müşahidə olunmuşdur. Diaqram 3-dən də görüldüyü kimi, 2020-ci ildə pomidor ixracında ən ciddi azalma dekabr ayında qeydə alınmışdır. Bu zaman pomidor ixracı 2019-cu illə müqayisədə dəyər ifadəsində 51,5 faiz, həcm baxımından 40 faiz azalmışdır. Amma bunun səbəbi koronavirus pandemiyasından qaynaqlanmır. 2020-ci ilin dekabr ayında Rusiya Federasiyasının Baytarlıq və Fitosanitar Nəzarət üzrə Federal Xidmətinin (14) Azərbaycandan pomidor idxalını dayandırması səbəbindən ixracda belə kəskin azalma baş vermişdir.

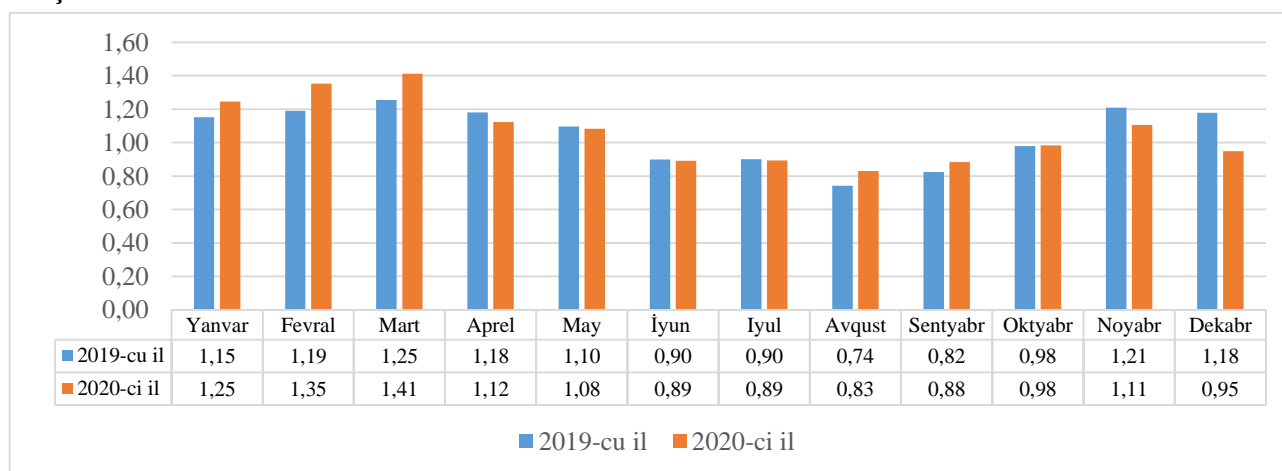
Diaqram 4. 2019-cu və 2020-ci illərdə aylar üzrə pomidor ixracı, min tonla

Mənbə: (7)

Ümumilikdə isə şəkil 4 və şəkil 5-dən görüldüyü kimi 2020-ci ildə pomidor ixracı dəyər baxımından 6,4 faiz, həcm baxımından isə 7,4 faiz artmışdır. Həmçinin 2019-cu il ərzində pomidorun 1 tonunun orta ixrac qiyməti 1084 ABŞ dolları, 2020-ci ildə isə 1074 ABŞ dolları olmuşdur. 2020-ci ildə aylar üzrə isə pomidorun ixrac qiyməti dəyişmişdir.

Diaqram 5. 2019-cu və 2020-ci illərdə aylar üzrə pomidorun 1 kq-nın orta ixrac qiyməti, ABŞ dolları ilə

Mənbə: (7; 8)

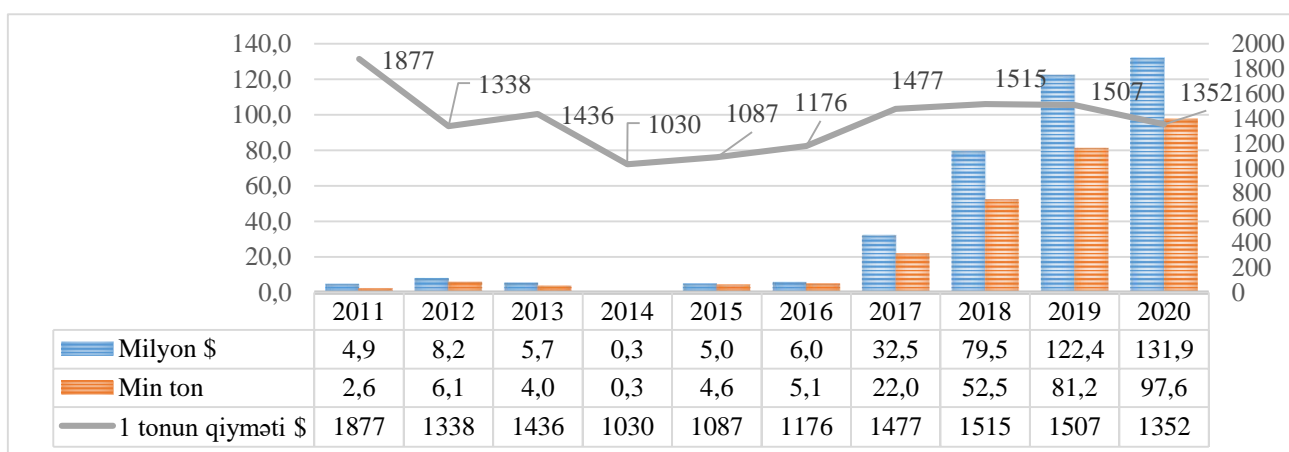
Diaqram 5-dən də göründüyü kimi, 2020-ci ilin ilk 3 ayında Azərbaycandan pomidor 2019-cu illə müqayisədə daha baha qiymətə ixrac olunmuşdur. Xüsusən də 2020-ci ilin mart ayında pomidorun 1 kq-nın orta ixrac qiyməti 1,41 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Pandemiyanın təsirinin artdığı aylarda isə pomidorun qiymətində cüzi ucuzlaşma müşahidə edilir.

Rusiyanın Azərbaycandan pomidor idxalına qoyduğu məhdudiyyətlərin təsiri isə böyük olmuşdur. Bu qərar gözlənilməz olduğu üçün Azərbaycan ixracatçılarının yeni bazarlara çıxış imkanları da olmamışdır. Bu məhdudiyyətlər səbəbindən 2020-ci ilin dekabr ayında noyabr ayına nisbətən daxili bazarda “Zirə” pomidorunun qiyməti 47 faiz, “çəhrayı pomidor”un qiyməti isə 39 faiz ucuzlaşmışdır (10). Baxmayaraq ki, Rusiyanın məhdudiyyətlərindən sonra 2020-ci ilin dekabr ayında Azərbaycandan Qazaxıstana pomidor ixracı 10 dəfə artmışdır, hələ də bu ölkəyə ümumi pomidor ixracındakı payı 0,4 faiz olmuşdur. Ümumiyyətlə, 2020-ci ildə Azərbaycanın ixrac etdiyi pomidorun cəmi 0,8 faizi Ukraynaya, 0,4 faizi Qazaxıstana, 0,3 faizi Belarusa və 0,2 faizi Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə ixrac olunmuşdur.

2.2. Pambıq məhlucu ixracının təhlili

2016-cı ildən etibarən ölkəmizdə pambıqçılığın inkişafının təşviq edilməsi bu sahədə istehsalın və ixracın artmasına səbəb olmuşdur. 2011-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə bu məhsulun ixracı dəyər ifadəsində 27 dəfə, 2016-cı illə müqayisədə isə 22 dəfə artmışdır. 2020-ci il ərzində isə 2019-cu illə müqayisədə pambıq məhlucunun ixracı dəyər baxımından 7,8 faiz, həcm baxımından 13,2 faiz artmışdır. Bu artıma baxmayaraq pambıq məhlucunun orta ixrac qiyməti 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə 10,3 faiz azalmışdır. Xüsusən də 2020-ci ilin mart, aprel və may aylarında pandemiyanın sürətlə yayılmasına paralel olaraq dünya bazarında pambıq məhlucunun qiyməti də sürətlə ucuzlaşmışdır. Belə ki, 2020-ci ilin yanvar ayında 1 kq pambıq məhlucunun qiyməti 1,76 ABŞ dolları olduğu halda aprel ayına kimi 20 faiz ucuzlaşaraq 1,41 ABŞ dolları olmuşdur (15). Bu isə onu göstərir ki, koronavirus pandemiyasının təsiri pambıq məhlucunun ixrac qiymətlərində özünü büruzə verir.

Diaqram 6. 2011-2020-ci illərdə pambıq məhlucunun (HS kodu 520100) ixrac dinamikası

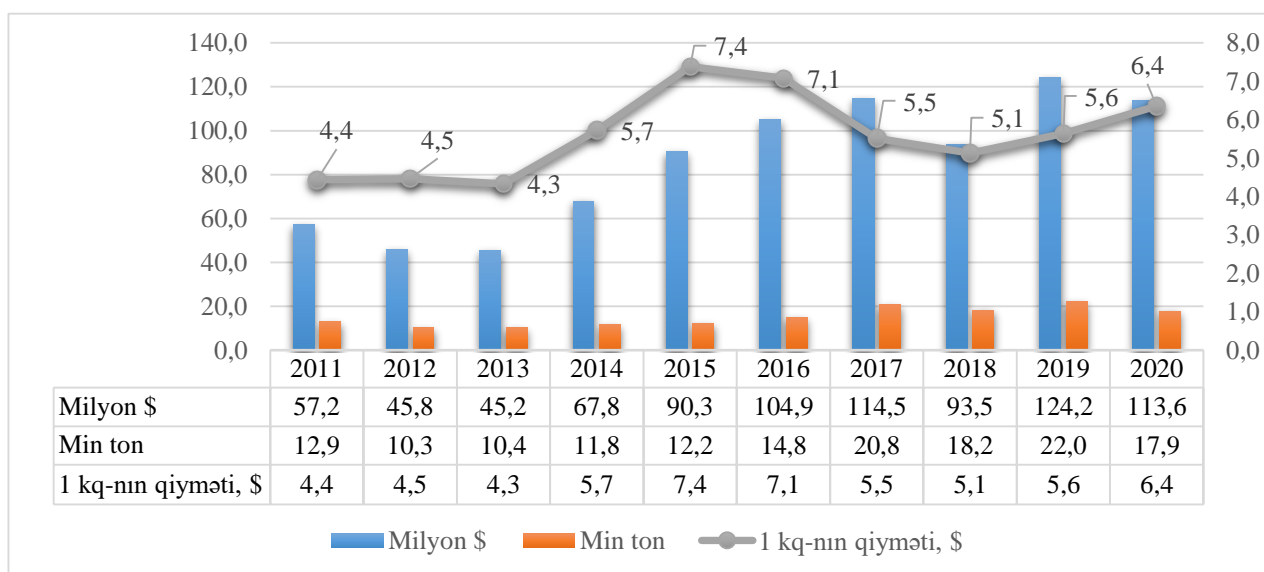
Mənbə: (3; 7; 8)

Yəni 2020-ci ildə pambıq məhlucunun ixracında artım dinamikası qorunsa da, pandemiya bu sahədəki ixracatçıların gəlirinin azalmasına təsir etmişdir. 2020-ci ildə pambıq məhlucu qeyri-neft sektoru üzrə ixracatda 7,1 faizlik paya sahib olmuşdur.

2.3. Qabığı təmizlənmiş meşə fındığı ixracının təhlili

Azərbaycanın qeyri-neft ixracında yer alan digər rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsulu qabığı təmizlənmiş meşə fındığıdır. 2011-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə qabığı təmizlənmiş meşə fındığının ixracı dəyər baxımından 99 faiz, həcm baxımından 39 faiz artmışdır. 2020-ci ildə qabığı təmizlənmiş meşə fındığının ixracı qeyri-neft sektoru üzrə ixracatın 6,1 faizinə bərabər olmuşdur.

Diaqram 7. 2011-2020-ci illərdə qabığı təmizlənmiş meşə fındığının (HS kodu 080222) ixrac dinamikası

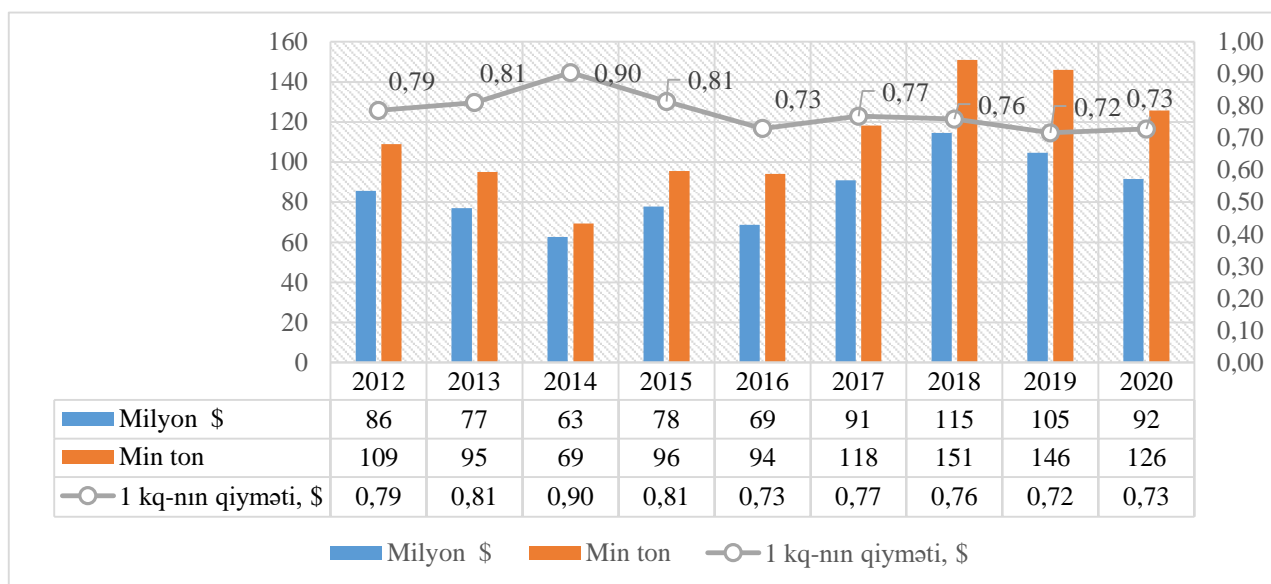
Mənbə: (3; 7; 8)

2020-ci ildə qabığı təmizlənmiş meşə fındığı ixracı 2019-cu illə müqayisədə dəyər baxımından 9 faiz, həcm baxımından isə 19 faiz azalmışdır (7). Qeyd edək ki, 2019-cu ildə Rusiyaya fındıq ixrac edən ölkələrin siyahısına Azərbaycan başçılıq etmişdir. Rusiyanın idxal etdiyi qabığı təmizlənmiş meşə fındığının 75,7 faizi Azərbaycan mənşəli olmuşdur (13). Azərbaycanın fındıq ixracının 2018-ci ildə 48,4 faizi, 2019-cu ildə 46,6 faizi Rusiyanın payına düşmüşdür. “Trademap”-in məlumatına görə, Azərbaycan Rusiya ilə yanaşı, İtaliyaya, Almaniyaya, Polşa və digər ölkələrə də fındıq ixrac edir. 2019-cu ildə Azərbaycanın fındıq ixracında İtaliyanın payı 26,7 faiz, Almaniyanın payı isə 16,9 faiz olmuşdur (13). Maraqlı nüans isə ondan ibarətdir ki, 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə Azərbaycandan ixrac edilən fındığın qiyməti 14 faiz artmışdır. Hazırda qlobal fındıq bazarında Türkiyə 66,6 faizlik payla liderlik etsə də, Azərbaycan da son illər mövqeyini gücləndirərək İtaliyadan sonra üçüncü yerdə qərarlaşmışdır.

2.4. Xurma ixracının təhlili

2020-ci ildə Azərbaycanın qeyri-neft ixracının 4,9 faizini xurma təşkil etmişdir. 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə xurma ixracı dəyər baxımından 12 faiz, həcm baxımından 14 faiz azalmışdır. Xarici bazarlarda qiymət rəqabətqabiliyyətliliyinə malik olan Azərbaycan xurmasının ixracı ilə bağlı məlumatlar **Diaqram 8**-də yer almışdır.

Diaqram 8. Azərbaycandan xurma (HS kodu 081070) ixracının dinamikası

Mənbə: (3; 7; 8)

Qeyd edək ki, “Trademap”in məlumatına görə, 2019-cu ildə dünya üzrə xurma ixracında dəyər baxımından Azərbaycanın payı 17,7 faiz olmuş və ilk üçlükdə yer almışdır (13). 2019-cu ildə Azərbaycan Rusiyaya xurma ixrac edən ölkələrin siyahısına liderlik etmişdir. Belə ki, Rusiyanın idxal etdiyi xurmanın 81,7 faizi Azərbaycana məxsus olmuşdur. Azərbaycanın xurma ixracının 2019-cu ildə 91 faizi, 2020-ci ildə isə 93,1 faizi Rusiyanın payına düşmüşdür.

Azərbaycanın ixrac etdiyi xurmanın 1 tonunun orta qiyməti 2019-cu ildə 716, 2020-ci ildə 728 ABŞ dolları təşkil etmişdir.

2.5. Azərbaycandan digər kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı

Yuxarıda qeyd edilən məhsullarla yanaşı, 2020-ci ildə digər kənd təsərrüfatı məhsulları da (48,6 milyon ABŞ dolları dəyərində albalı və giləs, 33,8 milyon ABŞ dolları dəyərində kartof, 29,5 milyon ABŞ dolları dəyərində alma, 36,7 milyon ABŞ dolları dəyərində sair təzə meyvələr və s.) ixrac olunmuşdur.

Araşdırmamız göstərir ki, Azərbaycandan albalı və giləs ixracı dəyər baxımından son 10 ildə dinamik olaraq artmışdır. Belə ki, 2011-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə albalı və giləs ixracı dəyər baxımından 12,8, həcm baxımından 9,4 dəfə artmışdır. 2019-cu illə müqayisədə isə 2020-ci ildə albalı və giləs ixracı dəyər ifadəsində 15 faiz, həcm baxımından 14 faiz artmışdır (7; 8). 2020-ci ildə Azərbaycandan ixrac olunan albalı və giləsin 99,6 faizi Rusiyaya göndərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasından kartof ixracı 2011-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə dəyər ifadəsində 14 faiz artsa da, həcm baxımından 11 faiz azalmışdır. 2019-cu illə müqayisədə isə 2020-ci ildə dəyər baxımından 26 faiz, həcm baxımından 32 faiz artmışdır (7). İxrac edilən kartofun qiyməti demək olar ki, sabit qalmışdır. Bu isə onu göstərir ki, pandemiya kartof ixracına təsir göstərməmişdir.

Azərbaycan Respublikasından alma ixracı 2020-ci ildə 2011-ci illə müqayisədə dəyər baxımından 53 faiz, həcm baxımında 55 faiz artmışdır. 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci ildə alma ixracatçıları üçün uğurlu keçməmiş, ixrac həm həcm, həm də dəyər baxımından 26 faiz azalmışdır (7).

Amma bu azalmada Rusiya Federasiyasının Baytarlıq və Fitosanitar Nəzarət üzrə Federal Xidmətinin (14) Azərbaycandan alma idxalına tətbiq etdiyi məhdudiyyətlər müstəsna rol oynamışdır. Qeyd edək ki, 2019-cu ildə Azərbaycandan ixrac olunan almanın 92,7 faizi, 2020-ci ildə isə 94 faizi Rusiyaya ixrac edilmişdir. Qarşıdakı müddətdə Rusiya tərəfinin tətbiq etdiyi məhdudiyyətlər alma ixracatçılarında mənfi yöndə təsir göstərmişdir.

Azərbaycan Respublikasından 2020-ci ildə 36,7 milyon ABŞ dolları dəyərində sair meyvələr (nar və s.), 11,9 milyon ABŞ dolları dəyərində tütün xammalı, 8,3 milyon ABŞ dolları dəyərində göndəri, 2,5 milyon ABŞ dolları dəyərində heyvandarlıq məhsulları (ət, süd və qaymaq, yun, təbii bal, yumurta, xam ipək və diri heyvanlar) ixrac olunmuşdur.

3. Postpandemiya dövründə kənd təsərrüfatı ixracının artırılması imkanları

Azərbaycanın qarşıdakı illərdə kənd təsərrüfatı istehsalını və ixracını artırmağa böyük potensialı var. Belə ki, qarşıdakı illərdə işğaldan azad olunan ərazilərin də təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi ilə kənd təsərrüfatı ixracının artırılması üçün əlavə potensial yaranacaqdır. Xərclər-buraxılış modeli əsasında hesablamalarımız göstərir ki, Qarabağın Azərbaycan iqtisadiyyatına reintegrasiyası ortamüddətli dövərdə kənd təsərrüfatında 10,4 faiz, bütövlükdə qeyri-neft ÜDM-sinin formalaşmasında 5,1 faiz müsbət təsirə malik olacaqdır.

Ümumilikdə təhlillərimiz göstərir ki, koronavirus pandemiyası zamanı kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı digər sektorlarla müqayisədə daha dayanıqlı olmuşdur. Belə ki, pomidor ixracı ilə bağlı apardığımız araşdırma, hansı ki, DRC modelinə əsaslanır, göstərir ki, Azərbaycanın bu məhsulu Rusiya bazarında rəqabətqabiliyyətlidir. Lakin 2020-ci ilin dekabr ayında baş verənlər bir daha göstərdi ki, pomidor ixracının ancaq Rusiya bazarından asılı olmasının təhlükələrinin də olduğunu nəzərə almalıyıq. Çünki Rusiya hər hansı səbəbdən bu məhsulun öz ərazisinə idxalına məhdudiyyət qoyarsa, Azərbaycanın pomidor ixracatçıları ciddi zərəərə uğraya bilərlər. Pomidorla yanaşı, Rusiya bazarından asılı olan xurma, albalı və giləs ixracatçıları da belə problemlə üzləşə bilərlər. Onun üçün respublikada bu məhsulların emalının dərinləşdirilməsi və ixracının şaxələndirilməsi istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi vacibdir.

Azərbaycanın ixracında özünəməxsus yer tutan fındıqçılığın inkişafı ilə bağlı son illər konkret addımlar atılır. Qarşıdakı illərdə də yeni salınan fındıq bağlarında daha yüksək məhsuldarlıq olacaqdır və Azərbaycanın fındıq ixracının 2 dəfədən çox artmasına imkan yaranacaqdır. Azərbaycan fındığı 10 il bundan əvvəlki dövrlə müqayisədə keyfiyyəti, qablaşdırılması, həmçinin emal səviyyəsi ilə fərqlənir. Qonşu ölkə olduğu üçün Rusiyaya məhsul ixracı üzrə nəqliyyat xərcləri Avropa ölkələri ilə müqayisədə azdır. Bunun üçün ixracın yarısı bu ölkəyə yönəlir. Lakin onu da nəzərə almalıyıq ki, Rusiya bazarına ixrac sabit deyildir.

Araşdırmamız göstərir ki, qarşıdakı illərdə pambıq mahlıcını ixraca yönəltmək əvəzinə Mingəçevir Sənaye Parkının (6) imkanlarından faydalanaraq ölkə daxilində emal edib, daha çox hazır məhsul ixrac etmək aktuallıq daşıyır.

Təhlillərimiz onu göstərir ki, qarşıdakı illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracını artırmaq üçün potensial mövcuddur. Azərbaycanın hazırlanmaqda olan uzunmüddətli qeyri-neft ixracı strategiyasında (12) da aqrar sektora aid məhsullar mühüm yer tutacaqdır. Həmçinin postpandemiya dövründə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalının dərinləşdirilməsi və ixracının şaxələndirilməsi istiqamətində fəaliyyətlər də gücləndirilməlidir.

Nəticə

Apardığımız araşdırmanın nəticəsində aydın olmuşdur ki, koronavirus pandemiyasının yaratdığı böhran zamanı ixracda ən çox dayanıqlılığı kənd təsərrüfatı məhsulları nümayiş etdirmişdir. 2019-cu illə müqayisədə 2020-ci il ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı sabit az da olsa, artım nümayiş etdirmişdir.

Ümumiyyətlə, 2020-ci ildə qeyri-neft sektoru üzrə ən çox ixrac edilən 5 məhsuldan 4-ü (pomidor, pambıq mahlıçı, qabığı təmizlənmiş meşə findığı və xurma) kənd təsərrüfatı məhsulu olmuşdur. 2020-ci ildə Rusiya Federasiyasının Baytarlıq və Fitosanitar Nəzarət üzrə Federal Xidmətinin Azərbaycandan pomidor və alma idxalına tətbiq etdiyi məhdudiyətlər kənd təsərrüfatı ixracına pandemiyadan daha çox ziyan vurmuşdur. Rusiyaya pomidor və alma ixrac edən sahibkarlar arasında apardığımız sorğunun iştirakçıları təkcə 2020-ci ilin dekabr ayında zərərlerini 20 milyon ABŞ dollarından çox dəyərləndirmişlər.

Araşdırmamız göstərir ki, qarşıdakı illərdə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı artacaq və böyük ixrac potensialı yaranacaqdır. Amma bu zaman qarşıya çıxan ən ciddi problemlərdən biri kənd təsərrüfatı məhsullarının Rusiya bazarlarından asılılığıdır. Rusiya bazarından asılılığın azaldılması və ixracın şaxələndirilməsi istiqamətində işlər sürətləndirilməlidir. Burada mühüm bir məqamı da nəzərə alaq ki, proqnozlara görə, növbəti 5 ildə Rusiyada tərəvəz istehsalı artacaq və bu ölkənin bazarında idxal olunan tərəvəzin payı 16 faizdən 10 faizə enəcək. Bu isə öz növbəsində Azərbaycan ixracatçılarında təsir edə bilər. Bunları nəzərə alaraq ölkədə istehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının global dəyər zəncirlərinə inteqrasiyası istiqamətində də işlərin görülməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Yekunda qeyd edək ki, xərclər-buraxılış modeli əsasında hesablamalarımız göstərir ki, Qarabağın Azərbaycan iqtisadiyyatına reinteqrasiyası ortamüddətli dönmədə kənd təsərrüfatında 10 faizdən yuxarı artıma səbəb olacaq və bu da öz növbəsində ölkənin ixrac potensialını genişləndirəcəkdir. Onun üçün də qarşıdakı müddətdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalının dərinləşdirilməsi və ixracının şaxələndirilməsi, xüsusən Avropa İttifaqı və Körfəz ölkələrinin bazarlarına çıxış istiqamətində tədbirlər genişləndirilməli və uzunmüddətli qeyri-neft ixracı strategiyasında bu nüanslar nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir/- <http://www.president.az/articles/22110>
2. Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi. “Kənd təsərrüfatı”. Aylıq İnformasiya Bülleteni. № 12 Dekabr 2020. <https://atm.gov.az/pdf/bulleten-yanvar-dekabr-2020-az714.pdf?v=41>
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın xarici ticarəti. Statistik məcmuə. Bakı 2020, 220 s.
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Sosial, iqtisadi inkişaf. Yanvar-dekabr 2020. Bakı, 2021, 186 s.
5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi. Azərbaycan Respublikası Xarici Ticarətinin Gömrük Statistikası. Bakı (01.01.2020 - 31.12.2020). https://customs.gov.az/modules/pdf/pdf/93/FILE_E7B3B9-B46FB9-AA0331-12CB1C-A0451C-E46BD4.pdf

İnternet mənbələri:

6. Azərbaycan Prezidentinin rəsmi internet səhifəsi /- <https://president.az/articles/21140>
7. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi/- <https://www.stat.gov.az/source/trade/>
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi/- <http://customs.gov.az/az/faydali/gomruk-statistikasi/>
9. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi /- <http://economy.gov.az>
10. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Kənd Təsərrüfatı Məhsullarının Qiymət Məlumat Bazası /- <http://aqrarbazar.az/>
11. Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) /- <http://azpromo.az/news/view/azpromo-da-2020-ci-ilin-yekunlarına-dair-onlayn-brifinq-kecirilib>
12. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəfiliyi ilə keçirilən 2019-cu ilin yekunlarına həsr olunmuş müşavirədən irəli gələn tapşırıqların icrasının təmin edilməsi üzrə Tədbirlər Planı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 16 yanvar tarixli 15s nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir /- <https://nk.gov.az/az/document/4240/>
13. Trade Map - Trade statistics for international business development/ www.trademap.org
14. Россельхознадзор - федеральная служба по ветеринарному и фитосанитарному надзору /- <https://fsvps.gov.ru/>
15. IMF Primary Commodity Prices /- <https://www.imf.org/en/Research/commodity-prices>
16. World's Top Exports /- <http://www.worldstopexports.com/tomatoes-exports-country/>

Dr., R.Z. Huseyn, Ph.D., R.F. Huseynov

Center for Analysis of Economic Reforms and Communication

Assessing the impact of the coronavirus pandemic on agricultural export

Summary

As a result of the coronavirus pandemic, Azerbaijan's non-oil exports decreased by 5.3 percent in 2020 compared to 2019, but surprisingly agricultural exports remained stable. The analysis revealed that the agricultural sector was resilient during the crisis caused by the pandemic, and there was a slight increase in export of agricultural products. One of the biggest threats to Azerbaijan's agricultural export by 2020 was its highly dependence on the Russian market. In this article, the authors assess the impact of the crisis caused by the coronavirus pandemic on agricultural exports and make relevant proposals to increase and diversify exports in the post-pandemic period.

Keywords: *coronavirus pandemic, agriculture, fruits and vegetables, competitive products, exports.*

Д.э.н. Р.З. Гусейн, Д.ф.э.н., Р.Ф. Гусейнов
Центр анализа экономических реформ и коммуникации

Оценка степени влияния пандемии коронавируса на экспорт сельскохозяйственной продукции

Резюме

Несмотря на то, что в результате пандемии коронавируса в 2020 году по сравнению с 2019 годом ненефтяной экспорт Азербайджана снизился на 5,3 процента, экспорт сельскохозяйственной продукции оставался неизменным.

Анализ показал, что во время кризиса, вызванного пандемией, аграрный сектор продемонстрировал устойчивость и в результате этого наблюдался пусть даже совсем небольшой, но рост экспорта сельхозпродукции. Кроме того, в 2020 году одной из самых больших угроз для сельскохозяйственного экспорта Азербайджана была его высокая зависимость от российского рынка.

В данной статье авторы оценивают влияние кризиса, вызванного пандемией коронавируса, на экспорт сельскохозяйственной продукции и вносят соответствующие предложения по увеличению и диверсификации экспорта в постпандемический период.

Ключевые слова: *пандемия коронавируса, сельское хозяйство, фрукты и овощи, конкурентоспособная продукция, экспорт.*